

Eksemplarisk institutionshistorie:

Enkeltbillet til Amerika og Canada på kommunens regning

Anmeldelse af Morten Thing

John Bertelsen og Birgit Kirkebæk
Uønsket i Danmark – bortsendt til Amerika
 Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens
 Historie, skriftserie nr. 55.
 253 sider kr. 199,-.

Omkring 300.000 danskere udvandrede i perioden 1861-1930 til USA. Mange var fattige eller ville prøve noget andet, mens andre flygtede fra et barn, de havde lavet på en kvinde, eller fik penge til en billet af familien, fordi det gik dem dårligt. En hel del, som blev taget i lettere kriminalitet, fik det valg at udvandre i stedet for straf. Og vi kender da også eksempler på, at politiske aktivister som Pio og Geleff, blev sendt ud af landet. Også andre dele af statsapparatet brugte denne mulighed til at få folk, som var en økonomisk belastning for kommunen, til at udvandre mod at betale billetten. Udover billetten skulle man også have lov til at rejse ind; fik man ikke den tilladelse, kunne man jo prøve Canada, Australien eller Sydamerika.

John Bertelsen og Birgit Kirkebæk har skrevet en interessant bog om lige netop denne trafik set ud fra en meget lokal, en *mikrohistorisk* synsvinkel. De har undersøgt en bestemt anstalt, nemlig Maribo Amts Tvangsarbejds-, Arbejds- og Daareanstalt ved Saks-købing fra den åbnede i 1866 til 1930. De har fundet 24 mænd og 2 kvinder, som blev sendt afsted på kommunens regning. 11 af dem kom til USA, 10 kom til Canada, 2 til Sydamerika, 3 stod af på vejen og endte i Paris og Norge i stedet. Den første blev sendt afsted i 1867, den sidste i 1930.

Man har længe vidst, at staten skaffede sig af med uønskede ved at betale en enkeltbillet til Amerika. Det nye ved Bertelsen og Kirkebæks bog er, at vi så at sige er i den anden ende af statistikken, dér hvor den bliver til, ved enkelttilfældene i de små landkommuner på Lolland-Falster. Anstalten var som navnet antyder opbygget af tre afdelinger. Dåreristen var beregnet til sindssyge og åndssvage, arbejdsanstalten var en afdeling for anbragte uden dom, mens tvangsarbejdsanstalten var for folk, som var anbragt der med en dom. Grunden til at folk blev anbragt var løsgængeri og tiggeri. Løsgængeri var en juridisk kate-

gori, som udpegede en gruppe, som ikke havde noget 'lovligt arbejde'. Grundlæggende *skulle* man altså have et arbejde med løn eller være i et tyndeforhold med kost og logi. Kun folk med formue var undtaget for bestemmelsen om lovligt arbejde.

Løsgængereri var en bestemmelse som tog sigte på at løse en række problemer som tiggeri, drikkeri, tyveri, vold og livsformer, som blev anset for uværdige og ikke mindst en belastning for de grupper i samfundet, som havde lovligt arbejde, magt eller formue. Man kan sige, at bestemmelserne mod løsgængereri var resultatet af en samfundsanalyse som sagde, at hvis alle havde lovligt arbejde, ville der ikke være sociale problemer. Men analysen indebar altså også, at man tvangsmæssigt indespærrede folk. Analysen tilsagde, at de så kunne lære det: at have et lovligt arbejde. Men det gjorde de normalt ikke. Og så var det, at man kom på den ide at sende dem *helt væk*.

Det stærke ved Bertelsens og Kirkebæks mikrohistoriske undersøgelse er, at vi er helt nede i korrespondancen mellem sognerådet og anstalten. Vi hører hvordan ordene bliver til en sammenføjning af en sproglig praksis og en handlingens praksis. Sognerådet lærer, at en person kan være "farlig for den offentlige sikkerhed". En sådan person tilhører altid samfundets laveste lag. Vi hører ikke om godsejere, der slår sine ansatte eller voldtager en af de kvindelige ansatte. Og nok så vigtigt: sognerådet har haft udgifter til den person, som er farlig for den offentlige sikkerhed. Derfor kom ideen op: Vi kunne "bortsende" vedkommende. Hvis ikke tvangsarbejde gør den pågældende til et nyt og bedre menneske, så måtte sognerådet overveje, om man næste gang skulle punge ud med en billet til Amerika, for at slippe for større udgifter.

Bogen gennemgår en række enkeltskæbner ud fra de kilder, der ligger i vedkommendes sags(r) i anstaltens arkiv. Det er meget forskelligt hvor mange dokumenter, der ligger i en sag, og derfor er det meget forskelligt, hvad der kan berettes. Jo flere kilder der er, desto bedre et billede kan der tegnes.

En omfangsrig sag vedrører Sven Harald Edvard Sørensen, født 1902. Siden sit 14. år havde han været på flere anstalter inden han kom til Sakskøbing Anstalt. I hans sag ligger der mange breve fra ham, hvor han henven-

der sig til forskellige instanser og beder om hjælp til at komme ud. Han dukker op på Sakskøbing Anstalt, fordi han er subsistensløs i 1925 og frivilligt har henvendt sig til sognet. Han blev så uden dom interneret på anstalten. Når man både har været på Flakkebjerg, Sikringsanstalten i Nykøbing og Livø ville sognerådet gerne have ham sikkert anbragt.

Faren var arbejdsmand, drikfædig og voldelig. Svend var syvende barn ud af 11. Han var aggressiv i skolen, kunne ikke lære noget og slog sin mor "skjønt han ellers holder meget af hende." Han havde været leder af drengebander på egnen. I 1916 blev han anbragt på Flakkebjerg. Her prøvede han at stikke af, og han var en periode indlagt på sikringsanstalten ved Nykøbing S., fordi han blev anset for begyndende sindssyg. Sognepræsten skrev om ham, at han led af "Moral Insanity". I 1920 blev han sendt til Livø. Her skriver hans far til Chr. Keller, som var inspektør, om ikke Svend kan blive sendt til Amerika. Men Keller skriver, at faren ikke skal forvente, at man vil tage imod ham der. Svend ville gerne være soldat, men det frarådede politiet. Som det hedder fra Nykøbing Sindssygeanstalt:

"Han hører til den Type af degenererede og aandssvage Individder, der har en betydelig defect Tænkeevne og særlig ikke er i Stand til at bedømme Hændelser, der gaar dem imod, rigtigt, og som paa mindste Foranledning kan bringes fuldstændig ud af Ligevægt, saa de kan foretage sig Handlinger med Hensyn til hvilke de er ganske utilregnelige paa Grund af, at den voldsomme Affect breder sig udover deres hele øjeblikkelige psykiske Indhold og hindrer ethvert modgaaende Motiv (eller enhver hæmmende Forestilling) saa de saa at sige handler i Blinde."

Da han er subsistensløs vil han gerne tilbage til Livø, men der er de bange for ham. Han kom så på Sakskøbing anstalten fra 1925-26. Da han kom ud, klarede han sig frem til 1927, hvor han i fuldskab overfaldt en toldbetjent. Han kommer tilbage til anstalten, men føler sig indespærret i sin celle. Anstalten ved ikke rigtig, hvad man skal stille op med ham, så derfor er han indespærret på anstaltens plejeafdeling. Man beslutter så at sende ham til Canada. Da alt var klart til afgang, siger Svend imidlertid: "Jeg vil ikke sparkes til Amerika."

Svend viste ikke tegn på bedring, og fra 1927 til 1941 kan man følge ham i en række anholdelser.

Sagen rummer ikke oplysninger om, hvad der siden skete. Der ligger derimod i hans sag en lang række breve skrevet til hans pårørende, som anstalten har opsnappet og gemt, fordi han skrev ting, som ikke måtte komme ud. Det er bevægende læsning, selvom man indimellem ikke kan forstå, hvad han skriver. Man fornemmer hans voldsomme længsel væk fra indespærringen og til en form for omsorg og tilhør, som han næppe har oplevet i sit liv, men alligevel søger.

Historierne bogen fortæller handler altså både om institutionshistorie og personlig historie. Men de personlige historier er næsten altid set gennem det institutionelle filter, som institutionernes sprog udgør. Kun undtagelsesvis hører vi de anbragte og bortsendtes egen stemme. Og gør vi det (gennem breve fx til anstaltens leder) er det som oftest skrevet af nogen, som kun har et meget nøjsomt skriftsprog. Historierne er derfor altid hullede. Der mangler kilder til deres ikke-institutionelle liv, kilder som af gode grunde ikke findes. I enkelte tilfælde har nogle af de bortsendte skrevet hjem og fortalt, hvordan det gik dem i det fremmede. Og faktisk gik det flere af dem godt. De fik en ny chance og havde ressourcer til at gribe den. Men måske var det sådan – det overvejer forfatterne – at de bortsendte var de stærkeste? De som havde modstand tilbage og som kunne formulere ønsker til en fremtid.

Hvorfor sendte man dem væk? Grundlæggende var der det problem med dem, at det offentlige ikke havde andet svar på de bortsendtes problem end indespærring. Det var altså et

nederlag for den sociale filosofi, at tvang kunne retlede mennesker, så de ikke var løsgængere, men akcepterede deres (ensomme og fattige) liv i (uselt) arbejde. Men bortsendelsen var også en løsning på udgiftssiden. Ved at sende dem til Amerika holdt de op med at være en udgift for det offentlige. Det var godt nok dyrt at få dem over oceanet, men det tjente sig hurtigt hjem.

Uønsket i Danmark – bortsendt til Amerika er en eksemplarisk institutionshistorie, i begge af ordets betydninger: Den er historie ved at undersøge et eksempel og ikke ved at undersøge strukturer i institutionernes samlede virke. Men den er også eksemplarisk i betydningen: et eksempel til efterfølgelse. Birgit Kirkebæk har tidligere i en række bøger beskrevet ikke mindst åndssvageforsorgens institutioner, inkluderet Livø-institutionen og hjemmet for uartige piger på Sprogø. Denne bog følger sig smukt ind i en historieskrivning, som har perspektivet nedefra og op, men som også gennem netop sin mikrohistoriske metode ikke drukner i strukturhistorie.

Når man læser *Uønsket i Danmark*, så dukker imidlertid forskellige strukturelle ønsker op hos læseren. Hvor almindlig er den historie vi hører? Var der forskelle på landsdelene? Hvor mange blev sendt til Amerika i hele landet? Og hvor mange kriminelle blev sendt af sted? Den grundige undersøgelse af selve livet, som fører til bortsendelsen, producerer en række overordnede og strukturelle ønsker om viden og indsigt. Men det er bøger som denne, som er grundlaget for det videre arbejde med institutionshistorien.